

Bleščeča veriga gora

Pesarinski Dolomiti

Matija Turk

Dolina Pesarina/Val Pesarina leži v osrčju Karnije, odmaknjena od glavnih prometnih poti.

Je ena najlepših in najbarvitejših karnijskih dolin, nad katero se na severni strani dviguje bleščeča veriga skalnatih gora, imenovanih Pesarinski Dolomiti.

Po globoko zarežani Pesarinski dolini poteka preko prelaza Cima Ciampigotto, 1790 m, prometna povezava med dolino Canale di Gorto v osrednji Karniji in dolino reke Piave v pokrajini Cadore. Z dna doline vršaci Pesarinskih Dolomitov sramežljivo skrivajo svoje prave obraze in razsežnosti. Šele na travnatih

prostranstvih nad planino Razzo/Casera Razzo se nam pokažejo v vsem sijaju. Med vsemi izstopa vitka piramida gore Terza Grande, 2586 m, najvišjega vrha Pesarinskih Dolomitov. Na južni strani Pesarinske doline se dvigujejo precej nižji in bolj pohlevni travnati vrhovi, ki v svojih nedrjih skrivajo številne, še žive kravje planine.

Val Pesarina – dolina ur

Pod krajem Comeglians se od glavne ceste za znani karnijski turistični središči Forni Avoltri in Sappado odcepi ozka cesta v Pesarinsko dolino. V spodnjem delu doline nas pot vodi mimo zanimivih vasi in krajev, ki so do danes ohranili svoj stari arhitekturni in urbanistični videz. Gručasta naselja so kot kamniti otoki raztresena sredi zelenega morja travnikov in obdelovalnih površin. V kraju Prato Carnico, administrativnem centru doline, sameva ob cesti nagnjeni cerkveni zvonik, ostanek stare župnijske cerkve, ki je poleg palač iz časa Beneške republike glavna arhitekturna znamenitost kraja. V preteklosti je dolina slovela po izdelavi ur, kovaštvu, izdelavi kravjih zvoncev, cokel in košev. Obrt izdelave ur se je v dolini razširila konec 16. stoletja, ko so jo semkaj prinesli izseljenci, ki so se vračali z dela v nemških deželah. V kraju Pesaris je živel družina Solari, ki je izkazovala neverjetno tehnično domiselnost. Kraj je danes pravi urarski muzej na prostem, med sprehodom po ozkih tlakovanih ulicah skoraj na vsakem koraku srečujemo ure, od sončnih, vodnih do mehanskih, ki jih poganja vedno drugačen mehanizem. Ob vsaki uri je postavljena večjezična informativna tabla, kjer lahko preberemo razlago tudi v slovenskem jeziku. Leta

1 Creton di Culzei in Creton di Clap Grande (levo), proti desni si sledijo Terza Grande, Media in Piccola. Foto: Matija Turk

2 Na vrhu Terze Piccola; prvi jesenski sneg je pobelil Terzo Grande, desno od nje je Terza Media. Foto: Matija Turk

1789 je delavnica Solari izdelala stolpno uro za mesto Cres na istoimenskem hrvaškem otoku in kmalu zatem postala ena izmed vodilnih italijanskih delavnic za izdelavo tovrstnih ur, ki jih je izdelovala za naročnike širom Evrope.

Bleščeči vrhovi nad zelenimi dolinami

Nekoliko pod planino Razzo, kjer stoji sirarna in kjer je moč kupiti okusne domače mlečne in mesne izdelke, se na sedlu Forcella Lavardet proti mlademu toku reke Piave na severu po dolini Val Frison odcepi cesta, ki kmalu preide v slab makadam. Ker cesto pogosto ogrožajo zemeljski plazovi, so jo pred časom zaprli za osebna vozila, čeprav je navadno prevozna. V izogib neprijetnim srečanjem s *Corpo forestale*¹ priporočamo kolesarski obisk doline. Dolina Val Frison ločuje Pesarinske Dolomite od zahodno ležeče skupine Brentoni. Desno od nje se dvigujejo tri Terze, Terza Grande, Media, 2455 m, in Piccola, 2334 m, ki na zahodu zaključujejo verigo. Od Terz se proti vzhodu zvrstijo vrhovi Creton di Clap Grande, 2487 m, Creton di Culzei, 2458 m, Monte Siera, 2443 m, Piccolo Siera, 2430 m, Monte Creta Forata, 2462 m, Monte Cimon, 2422 m, in čisto na koncu Monte Pleros, 2314 m, če naštejemo le najpomembnejše. Pesarinski Dolomiti in njihovo naravno nadaljevanje, skupina Brentoni, ležijo v neposredni sosesčini veliko bolj znanih, višjih in mogočnejših Dolomitov desno od reke Piave. Zaradi te nehvaležne lege in zaradi oddaljenosti od glavnih prometnih poti so razmeroma pozno dočakali prve tuje obiskovalce, ki jih je v gore gnala želja po odkrivanju neznanega

¹ Italijanska oborožena gozdna straža.

ali pa zgolj želja po slavi in ugledu. Na mnoge vrhove Pesarinskih Dolomitov so se že davno pred prvimi turisti povzpeli domači lovci, ki so jim sledili vojaški kartografi. Prvi znani turist v Pesarinskih Dolomitih je bil Anglež Maurice Holzmann. Septembra leta 1880 je z vodnikom Santom Siorpaesom v štirih dneh opravil prve turistične pristope na tri najpomembnejše vrhove te skupine: Monte Siero, Terzo Grande in Creto Forato. Na vrhu Terze Grande sta Siorpaes in Holzmann naletela na kamnitega možica z geodetskim drogom, ki so ga tam že leta 1820 postavili avstrijski vojaški kartografi. Ostali dve Terzi sta na prvi turistični obisk morali počakati še nekaj časa. Julija leta 1889 je na Terzo Piccolo vodnik Veit Innerkofler iz Sextena vodil Louisa Friedmanna in Hansa Helvesena. Oba sta bila v svojem času v samem vrhu dolomitskega alpinizma, zato je jima moral biti vzpon na Terzo Piccolo, ki le pod vrhom terja nekaj lažjega plezanja, bolj kot ne nedeljski sprehod. Istega leta je Carl Diener opravil prvi vzpon na Terzo Medio. Diener, ugleden znanstvenik, profesor geologije in paleontologije na dunajski univerzi, je kot prekaljeni samohodec v gore zahajal tudi zaradi znanstvenih vzgibov. V Dolomitih je proučeval tektoniko in ledenike ter leta 1890 izdal prvi turistični vodnik po gorah nad Sappado, *Die Sappada Gruppe*. Leta 1898 so se na zahodni vrh Monte Brentonija, 2547 m, povzpeli Gustav Baldermann, Karel Schmid in Hans Wödl, urednik avstrijskega planinskega glasila *Österreichische Alpenzeitung*. Nanj so se povzpeli po južnem razu, kjer danes poteka eden izmed dveh

Romarska pot Sauris-Maria Luggau

Onkraj gora na južni strani Pesarinske doline leži kraj Sauris, nemški otok sredi furlansko govorečega sveta (poleg Saurisa sta v Karniji to še Sappada in Timau). Prebivalci Saurisa so čez prelaz Siera, Sappado in prelaza Sesis pod Peralbo hodili na romanje v avstrijski Maria Luggau v Leški dolini/Lesachtal. V spomin na romanja stoji na prelazu Siera, preko katerega je potekala tudi stara prometna povezava med Pesarinsko dolino in Sappado, znamenje s podobo Marije iz svetišča v Maria Luggau.

normalnih pristopov (drugi, opisan v prilogi, poteka po zahodnem grebenu). Ker je osrednji vrh Monte Brentonija višji, pa čeprav le za meter, se je Balderman čez leto dni vrnil. V družbi Lotharja Patere in še dveh tovarišev se mu je končno uspelo povzpeti še na glavni vrh. Baldermann je načrtno raziskoval skupino Brentoni, medtem ko je Patera svoje gorniško življenje posvetil raziskovanju celotnih Karnijskih Alp.

3 Nad zeleno Pesarinsko dolino se dvigujejo vrhovi Pesarinskih Dolomitov.

Foto: Matija Turk

4 Planina Razzo; med Monte Brentonijem na levi in Terzo Grande na desni je zarezana dolina Val Frison. Foto: Matija Turk

5 Južna stena Monte Brentonija nad prelazom Cima Ciampiggoto

Foto: Matija Turk

6 V kraju Pesaris, znanem po izdelavi ur, si lahko ogledamo pravcati urarski muzej na prostem. Foto: Matija Turk

Poti za vse okuse

Na vrhove in prelaze Pesarinskih Dolomitov danes vodijo številne markirane poti. Izhodišči za vzpone poleg Pesarinske doline predstavljata še dolina Val Frison na zahodu in Sappadska kotlina na severu. Edina prava planinska kočja v skupini je prijetna kočja Fratelli De Gasperi, 1767 m, postavljena na razgledni travnati terasi pod mogočnim južnim ostenjem gore Creton di Clap Grande. Kočo so med drugo svetovno vojno požgali Kozaki, ki so leta 1944 na Hitlerjev ukaz zasedli Karnijo in tu namesto Nemcev vodili protipartizanski boj. Koča je bila

nedavno preurejena in razširjena ter že sama po sebi predstavlja hvaležen družinski planinski cilj. Od nje se lahko povzpne po označeni in delno zavarovani poti na razgledni stolp Torre Sappada, 2462 m. Predvsem pa je koča znana kot izhodišče za ferato Via ferrata del 50 v Creton di Culzei, ki postaja zadnja leta med slovenskimi gorniki vse bolj priljubljena. Ferata je dolga, zahtevna in zračna ter nudi obila užitka tistemu, ki se nanjo poda s potrebnimi izkušnjami in ustrezno samovarovalno opremo. Kdor pa v takšnih poteh vidi nepotrebno nasilje nad goro, se bo raje podal na še imenitnejši vrh,

Creton di Clap Grande. Zadoščenje po uspešnem vzponu na to goro, ki zahteva nekaj plezanja II. težavnostne stopnje, bo nedvomno veliko večje. V stenah nad kočo najdemo tudi nekaj klasičnih alpinističnih smeri, pod katere so se v 20. letih prejšnjega stoletja podpisali takratni najboljši furlanski alpinisti, med katerimi izstopata Oscar Soravito in Celso Gilberti. Takšni smeri sta Južni raz Pannocchia v Creton di Clap Grande (IV+, 350 m) in Camini Gilberti (IV, 350 m) v Creton di Culzei. Kljub divjemu videzu pa je večina glavnih vrhov v Pesarinskih Dolomitih dostopna brez zahtevnejšega plezanja,

Maurice Holzmann, prvi turist v Pesarinskih Dolomitih

Maurice Holzmann (1835–1909), naturalizirani Anglež nemškega rodu, je kot tajnik služboval na dvoru angleške kraljice. Z gorskim vodnikom Santom Siorpaesom iz Cortine d'Ampezzo je v pionirski dobi odkrivanja Dolomitov opravil več odmevnih prvih pristopov. Holzmannovi gorniški podvigi, med katerimi velja omeniti prvenstvene vzpone na Cimo dei Preti v Furlanskih Dolomitih ter Cimo Bagni, Monte Popero in Cimo Undici Nord v Sextenskih Dolomitih, so bili bolj kot ne odraz njegove želje po ugledu, ki si ga je s svojimi vzponi krojil med visoko družbo angleškega Alpine Cluba.

saj se vzponi nanje sučejo med I. in II. težavnostno stopnjo. Izkušeni gorniki bodo ob poplavljanju nanje naravnost uživali. Takšni vrhovi so vse tri Terze in Creta Forata, na katere vodijo nezavarovani, a markirani pristopi. Še posebej zanimiv je vzpon na Terzo Medio iz doline Val Frison, kjer se menjavajo skalnata pobočja in strme trave, kar daje vzponu nekoliko domač, trentarski pridih. Dobro uro pod vrhom Terze Medie stoji lesena koča, bivak Marta Franco. Njena odmaknjenost lega s pogledom na skupino Brentoni in na Sextenske Dolomite je ob jasnem zvezdnatem nebu zagotovilo za nepozaben, romantično obarvan gorniški večer. Pravi cilj za ljubitelje strmih trav predstavlja Monte Tuglia, 1931 m, vitki osamelec, ki slovi kot izredna panoramska točka. Pomaknjen daleč na sever stoji povsem ločen od osrednjega grebena Pesarinskih Dolomitov. Ko se s Sappade ozremo proti zahodu, njegove strme,

divje podobe ne moremo zgrešiti. Nanj se lahko povzpne po stezi s planine Tuglia.

Najžlahtnejše doživetje za gornika nealpinista nedvomno ponuja prečenje Monte Siera, gore, ki se dviguje naravnost nad Sappado in proti kateri kaže svojo najlepšo in hkrati najdrznejšo podobo v obliki elegantne piramide. Monte Siera je gora, kjer je na svojo alpinistično pot stopil Giusto Gervasutti (1909–1946), alpinistični samorastnik iz Furlanije. S svojimi lednimi vzponi v pogorju Mont Blanca se je Gervasutti z zlatimi črkami zapisal v anale alpinistične zgodovine. Na Monte Siero vodita dva normalna pristopa, eden z zahodne in drugi z jugovzhodne strani, ki omogočata vzpon po eni in sestop po drugi strani. Izhodišče za vzpon je planina Siera na istoimenskem prelazu, ki je v preteklosti predstavljal najkrajši prehod med Pesarinsko dolino in Sappadsko kotlino. Preko njega je nekoč potekala vsa trgovska izmenjava dobrin med furlanskim prebivalstvom Pesarine in nemško govorečimi prebivalci Sappade.

Privlačne gorniške cilje najdemo tudi v skupini Brentoni. Pravi alpinistični podvig, ki terja bivačiranje, predstavlja grebensko prečenje celotne skupine Brentoni, od Forcelle di Valgrande na

vzhodu do bivaka Spagnolli na zahodu. Prečenje poteka čez vrhove Cresta Val d'Inferno, Monte Brentoni, Cresta Castellati in Monte Pupera Valgrande (v glavnem II., ponekod III. težavnostna stopnja). Temu velikopoteznemu grebenskemu prečenju lahko v Karnijskih Alpah postavimo ob bok le še prečenje Cime dei Preti.

Ob obisku Pesarinske doline ne bomo niti v največji turistični sezoni naleteli na pretirani turistični vrvež. Zdi se, da doline masovni turizem ni dosegel. Še

Oktobrski dan na planini Siera;
Monte Siera (levo) in Piccola Siera (desno)
Foto: Matija Turk

bolj velja to za Pesarinske Dolomite. In ravno v tem je njihova največja dragocenost in privlačnost. Če bomo obiskali te kraje, nas bodo prevzele drugačnost, ki jo izžarevajo na vsakem koraku, zelena, neokrnjena narava in pestra izbira planinskih ciljev in poti za vse letne čase in okuse. ●

Informacije

Kako v Val Pesarino: Iz osrednje Slovenije se po gorenjski avtocesti peljemo proti Kranjski Gori, čez mejni prehod Rateče mimo Trbiža/Tarvisio do Tolmeča/Tolmezzo, kjer nadaljujemo levo po dolini Tilmonta do kraja Villa Santina. Tu zavijemo desno po dolini Canale di Gorto, kjer pri kraju Comeglians zavijemo levo v Val Pesarino.

Iz jugozahodne Slovenije je hitrejša pot po italijanski avtocesti mimo Vidma/Udine v smeri proti Trbižu/Tarvisio. V kraju Carnia zavijemo z avtoceste levo na magistralno cesto za Tolmeč/Tolmezzo.

Planinske koče in zavetišča: Koča Rifugio Filli De Gasperi, 1767 m, telefon +39 043 36 90 69, odprta od junija do oktobra; Koča (gostišče) Rifugio Tenete Giuseppe Fabbro, 1783 m, ob cesti na prelazu Cima Ciampigotto, telefon +39 043 546 03 57, zasebna last, odprta vse leto; Bivak Marta Franco,

2230 m, 10 ležišč, vedno odprt; Bivak Damiana del Gobbo, 1985 m, 9 ležišč, vedno odprt.

Literatura: Andrej in Urška Stritar: *Karnijska potepanja, vodnik po gorah*. Kibuba 2006.

Caterina Ferri et al.: *Alpi Carniche e Dolomiti Friulane, Itinerari alpinistici dell'Ottocento*. LEG, 2000.

Paolo Salvini: *Dolomiti, le più belle cime del Cadore*. Edizioni Grafica Sanvitese, 2005.

Emiliano Zorzi et al.: *IV grado e più, Friuli Occidentale*. Idea Montagna, 2011.

Riccardo del Fabbro in Massimo Candolini: *Arrampicate Classiche e moderne nelle Alpi Carniche*. Massimo Candolini Editore, 2005.

Viktor Vovk: *Karnijske Alpe in Karnija, Sappadski Dolomiti*. Planinski vestnik 11, 1961.

Zemljevid: Sappada - S. Stefano Forni Avoltri, Tabacco 01, 1 : 25.000.